

טיול בארץ

מאת: גדי כפיר

האביב הוא התקופה הטובה ביותר לטיולים בארץ. מזג האוויר בדרך כלל נעים אם כי מדי פעם יש חמסינים. בתקופה זו לבני הנוער יש חופשה ארוכה בפסח. עדיין יש שאריות צמחיה ובגבים מים.

תרמיל על השכם, מימית פח מצופה באמייל עטופה בשאריות שמיכה עם רצועה תלויה על הצד, זוג נעלי עבודה גסות ומאובקות, גרבי חקי על רגלים מכוסות פלומה שעירה צעירה, מכנסי חקי "אתא" מקופלים קצרצר. לעיתים חסרה חגורה וחוט ברזל או חוט משיכה - 'מחזיק מכנסיים', שלא ינשרו חס וחלילה, ואלה מוסיפים למראה ה"זרוק". חולצת "אתא" עם שרזולים מקופלים ברישול מגונדר מהם זוחלות החוצה שתי זרועות צרובות שמש, על הראש כובע טמבל, לעיתים רחוקות רובה אנגלי כבד וישן תלוי על כתף צעירה, או ביד מקל קפא"פ והעיקר בלורית מתנפנפת, פנים נעריים שיש בהם משהו סקרן שרוצה לבלוע את העולם. צעירים כאלו חפשו ברגליהם ובנפשם את שבילי הארץ כדי לגלות את צפונותיה. כאן צמחו ערכים כמו: משמעת מים, רעות, האחד בשביל הרבים והרבים בשביל האחד, "חום כלבים", "קריעת תחת".

"טיול בארץ" הוא מושג מקובל בקרב, הפלמ"ח, תנועות הנוער, בתי הספר, בוגרים מטיילים, ושאר אוהבי נוודות, כערך לאהבת הארץ והכרתה. נוהגים כאוהב שרוצה ללמוד ולהכיר כל פרט על גוף האובתו, ככל שהוא יותר מכירה כך נוצרת מידת קרבה עמוקה יותר ביניהם.

בילדותי למדתי מאבי שהיה יליד הארץ, מראשוני תנועת "לגיון הצופים" שממנו צמחה תנועת "המחנות העולים", שהטיול בארץ הוא ערך בתרבותנו. הנהגות תנועות הנוער ומחנכי בתי הספר ראו בו צעד נוסף להעמקת הקשר עם ארץ ישראל. מלבד ההליכה ששמשה כפעילות ספורטיבית לפיתוח כושר גופני ופיתוח יכולות ניווט, נמצאת הכרת הארץ על כל מגוון תחומיה הלימודיים-מחקריים. גם חז"ל קבעו כי ההליכה בארץ והכרותה היא בבחינת קיום מצווה.

תרבות הטיול בארץ החלה עם תחילת העליות. כשמדובר בטיולי תנועות הנוער בארץ הכוונה בעיקר לטיולים רגליים ברמות שונות של קושי בהתאם לגיל המטיילים. בתקופה בה מדובר עדיין לא היו מקובלים טיולי משפחות או קבוצת פרטיות. הטיולים אשר יפורטו במשחקי הקופסה בהמשך הם בעלי אופי של מעבר דרך יישובים ואתרים עתיקים, לא מצוין איך עוברים ממקום למקום אך ניתן לעשות זאת רק בעזרת רכב או בצורה מדומיינת על מפות, אין במשחקים טיולים רגליים.

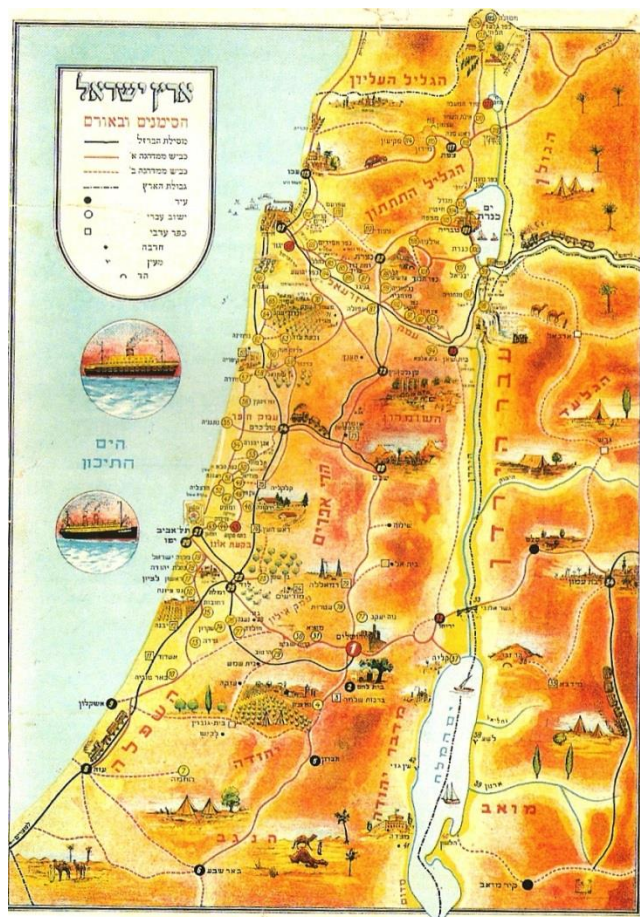
טיול בארץ 1926

בשנת 1926 הוציא ברלוי, מלך המשחקים של פעם, את גרסתו הראשונה למשחק "טיול בארץ", זה היה המשחק הראשון שהוא ייצר בא". ברלוי הגדיר עצמו כ"הוצאת משחקים עממיים, חינוכיים וספרי ילדים". הוצאת משחק במסגרת הוצאת ספרים הייתה מקובלת באותם ימים. על מכסה קופסת המשחק משנת 26 נראית שיירה של הולכים הכוללת זוג חמורים ומחמוריהם, גמלים ורוכביהם, ואנשים הנעים במרחבים פתוחים על גבי מפת א", מפת המשחק ו"מורה דרך למשחק". במשחק יכולים לשחק יותר משנים, מטרתם בלוי בחברת אחרים תוך הכרת היישובים על מפת הארץ.

נראה כי המשחק טיול בארץ הופיע באותה תקופה עם המשחקים "לכו ונלכה איפוא ארצה ישראל" (שנות 20-30) הוצאה לא ידועה. "אעברה נא בארץ" (1929) שיצא בהוצאת "אמנות" עם הקק"ל. מטרת משחקים הייתה ללמד פרטים על היישובים, כגון מספר תושבים, רקע היסטורי, בעלות על הקרקע, לאומיות ועוד. ניתן לומר כי מטרתם של שני אלו הייתה שונה מזו של "טיול בארץ" בגרסותיו השונות. הגרסות 1926, 1936, 1946 נעשו כדי ללמד את מקומם של היישובים על מפת הארץ. בדפי הפתיחה לגרסת 36 מצוינת סיבת עשיית המשחק - "להקל את ידיעת מציאתם של מקומות שונים בארץ ישראל".

טיול בארץ 1936

מפת טיול בארץ 1946

מטרת גרסת 46 של "טיול בארץ" היא "דיעת הארץ" כלומר לא רק מיקומם של הישובים אלא פרטים נוספים שדרכם ברלוי את גישתו לא"י והאידיאולוגיה שלו, כדי להעבירה לילדים. ברלוי מביא

מראי מקום ופסוקים מכתבי הקודש בהם מדובר על הבטחת א"י לעם ישראל. מוסיף תאור מבנה הארץ מבחינה גאוגרפית. רשימת המקומות בסדר אלפא ביתי, חלקו המרכזי של המשחק הם 6 מסלולי טיול אלטרנטיביים שהמשחק יכול לבחור ביניהם. במסלולים מצוינים מחקרים בק"מ מנקודות המוצא אל נקודות המעבר. כמו כן שמות הישובים והפרטים: שנת יסוד, שטח הישוב, מספר תושבים, צורת התיישבות, אזור, נפה, מספר במפה, ומצוינים מסלולי הטיול בלבד. בגרסת 46 הוסיף ברלוי גם תיאור ופרשנות למסלול. מכסה המשחק של גרסת שנת 1936 השתנה, נוספו צבעים ונער צועד כשעל גבו תרמיל מטייל על מפת המשחק העשויה גוון ירקרק, וצויר עליה סביבון, על ארבע דפנותיו מצוירים גמל (2), רכבת (4), אוטומוביל (6), ילד (1). בסוגרים מופיעים ערכים מספריים של אותיות הסביבון. לכל משתתף ניתן סמן בצבע שונה, זהו ייצוגו על הלוח.

המשחק בנוי על מפת א"י אשר השתנתה בגרסות השונות כדי להתאים לשנויים הפוליטיים שחלו בשטח. המפה הראשונה שנעשתה עבור המשחק של שנת 1926 מתארת את ארץ ישראל בין מטולה למדרום לבאר שבע. הגבולות המצוינים בה נמשכים ממטולה לראש נקורה בצפון. במזרח ממטולה לאורך השיפולים המערביים של רמת הגולן כולל את הבניאס, שהבריטים עמדו על כך בקבעם את הגבולות עם הצרפתים, כי המעיינות חייבים להיות בתחומי פלסטין, והמשכו עד חמת על הירמוך. הגבול עובר ממזרח לירדן והכנרת. מחמת לים המלח אין ציון גבול שטח זה למעשה השתייך לאמירות האשמית אשר הוקמה ב-1922 אך עדיין לא סומנה במפת המשחק.

הכבישים הנוחים לתנועת אוטומובילים מסומנים בשני קווים עבה ודק ועליהם מכונית פרטית. מסילת הרכבת המסומנת במפה היא הרכבת החג'זאית, זו מסילה שתחילתה באיסטנבול וסופה במכה ומדינה נועדה להעביר עולי רגל מוסלמים דרך צפון דמשק רבת עמון אל ערי הקודש המוסלמיות. מהמסילה הראשית נסלל סעיף מדרעי לחיפה דרך הירמוך. זו רכבת העמק שהופעלה ב-1905 ומסומנת מנחל ירמוך דרך בית שאן, עפולה, לחיפה ומסתיימת בעכו בצפון. רוחב המסילה היה 105 ס"מ כבתקן הגרמני. הטורקים החלו ב-1914 לסלול קו דרך שכם לירושלים, בגלל מלחמת העולם השנייה נפסק הקו בשכם. מאוחר יותר הבריטים המשיכו מסילה זו דרך טול כרם ללוד ומשם לבאר שבע. גם מסילה זו מופיעה במפה כמו כן היא הסתעפה ליפו. מלוד נמשכה המסילה למצרים. ב-1918 החליפו הבריטים את פסי הרכבת מלוד דרומה ורוחבם היה 143.5 סמ. לוד שמשכה כתחנת רכבת מרכזית לכל פלסטין ובה החליפו רכבות במידת הצורך. ירושלים חוברה לרכבת בלוד.

מפת המשחק משנת 1936 נעשתה ע"י הגיאוגרף זאב וילנאי והיא כוללת את גבולות פלסטין של אותם ימים ממטולה לאורך בקעת הירדן עד לקו דרום ים המלח מערבה לים התיכון דרומית לבאר שבע. במפה זו בוטאו הגבולות בין ארץ ישראל ואמירות האשמית. ממלכת ירדן קבלה את עצמאותה מידי הבריטים ב-1946. מפת משחק זו שופרה ונוספו בה סימונים גאוגרפיים. סומן הגבול במקביל לירדן מצדו המזרחי כלומר שתי גדות הירדן היו שייכות לארץ ישראל, זהו מעין רצון של הבעה מדינית בעזרת מפת המשחק. במפה סומנו כבישים, מסילות ברזל, ערים, ישובים עבריים, כפרים ערביים, חורבות (עתיקות), מעינות, הרים, נאות מדבר, מטעים. אין סימון מסילות בין יפו לירושלים ומבאר שבע לרפיח.

במפה משנת 1946 נוספו צבעים, יערות ופרדסים וצוירים גרפיים של ישובים בעלי חשיבות יישובית. כמזכיר סומנו בהבלטה מספר נקודות יישוב בעלות חשיבות פוליטית לאותה תקופה. חניתה עלתה במרץ 38 על הקרקע בשיטת "חומה ומגדל" במפה היא מופיעה יחסית בשטח גדול ובצורה מודגשת בגלל החשיבות שהישוב הקנה לסוג חדש זה של התיישבות. מעניין לציין כי דווקא ניר דוד הישוב הראשון שעלה בשיטת "חומה ומגדל" לא צוין במפה בכלל, כמו גם ישובים נוספים בעמק בית שאן כמו בית אלפא, חפצי בה, בית השיטה ועוד. מצדה מסומנת בעזרת מבנה הנראה כארמון מפואר. ניתן לומר כי מפות המשחק אינן גאוגרפיות אלא נועדו לשרת את המשחק ואת האידיאולוגיה שרצה ברלוי להעביר בעזרתן.

עוד שני משחקי "טיול בארץ" נוספים יצאו אחרי קום המדינה ולא נדון בהם כאן.

לקריאה נוספת

נגה קולינס-קריינר, מפות ומשמעות: פרשנות של מפות תיירות בישראל, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת חיפה, החוג לגיאוגרפיה ינואר 2002.

דוד טרטקובר (אוצר) קטלוג התערוכה "טיול בארץ", משחקים מחנותו של מר ברלוי, מוזיאון ארץ ישראל, תל אביב, תשנ"ט.

גדעון ביגר, מושבת כתר או בית לאומי: השפעת השלטון הבריטי על ארץ ישראל 1917-1930, בחינה גיאוגרפית היסטורית, הוצאת יד בן צבי, 1983.

זכרון דברים של הוצאת "אמנות" מתאריך 20.1.29 מתוך אצ"מ KKL/2387

בקשת רישיון למטבעות קרטון מהממשלה הבריטית 31.5.29 מתוך אצ"מ KKL/2387

מכתב לשכה מרכזית הקק"ל ל"אומנות" ב/מ/93/673 מתאריך 27.12.32

מכתב לשכה מרכזית קק"ל לקובנה ב/מ/90/725. מתאריך 8.1.30

ערך יחיאל היילפרין בויקיפדיה

ערך נחום גוטמן בויקיפדיה

דוד גורביץ, ספר סטטיסטי לארץ ישראל תרפ"ט-1929 ירושלים תר"ץ

עיתון הקק"ל "קרנו" נובמבר 1929

Biger G. **An Empire in the Holy Land**, New York, 1994.